

С. В. ПЕТРЕНКО
(Вінницька обл.)

З досвіду вивчення збірки І. Франка „Зів'яле листя“ в 9 класі

В останні роки інтимна лірика, зокрема поезії про кохання займають чимало місця на уроках літератури в старших класах. І це не випадково. Потрібно, щоб молодь саме з творів великих поетів почула найкраще слово про дороге почуття.

Класична література і творчість видатних радянських письменників є джерелом виховання високих і благородних поглядів на взаємини між молодими людьми. Скільки краси, зворушливої ніжності, чистоти, сонячної радості у талановитих ліричних творах. І водночас скільки в них найглибших роздумів про призначення людини, скільки там найсвітліших мрій і прагнень! Справжнє почуття кохання невідривне від гуманізму, справедливості, любові до батьківщини. Прикладом цього можуть бути всесвітньовідомі твори Данте, Шекспіра, Шіллера, Гете, Бернса, Гейне, Пушкіна, Шевченка, Франка, Л. Українки та ін.

Із збірки І. Франка «Зів'яле листя» — цього шедевра інтимної лірики — у 9 класі текстуально вивчається тільки вірш «Червона калино, чого в лузі гнешся?» Це дає нагоду для ознайомлення з іншими поезіями цієї збірки (нехай то буде як позакласне читання), щоб учні відчули нюанси, глибину почуттів, виражених поетом. Впоратись із цим завданням допоможе добре продуманий підбір і використання музичних грамзаписів. Добре, коли є в школі пісні і романси Лисенка, Степового, Кос-Анатольського та інших композиторів на тексти «Зів'ялого листя», зокрема «Не забудь юних днів», «Оце тая стежечка», «Розвійтеся з вітром», «Безмежне поле», «Я не кляв тебе, о зоре», «Ой ти, дівчино, з гори́ха зерня». Чудовий засіб поглиблення поезії — інструментальна, симфонічна музика.

Готуватися до уроку треба дуже старанно. Слід добре продумати і добір текстів для читання, їх пояснення і поєднання з музикою. Як у театрі необхідна наскрізна дія, так на цьому уроці необхідне «наскрізне почуття» — почуття прекрасного.

Я провів урок так. Після перевірки домашнього завдання зробив висновок, що був водночас і частиною вступу до пояснення нової теми: Іван Франко — великий поет-революціонер, чия творчість руйнувала підвалини гнобительського ладу в Австро-Угорській імперії і за її межами, допомагала українському народові відчути свою гідність, боротися за те, щоб у світлому соціалістичному майбутньому бути «в народів вольних колі», як писав про це поет у поемі «Мойсей». Життєвим і політичним принципом поета було: «Лиш боротись — значить жить».

Схилиючись у шанобі перед світлим іменем Франка, М Коцюбинський у рефераті, присвяченому великому поетові і борцеві, говорив: «Але людина, яка б вона сильна не була, не може жити самою боротьбою, самими громадськими інтересами. Трагізм особистого життя часто вплітається в терновий вінок життя народного».

Пояснюю: «терновий вінок» — крилатий вислів, узятий з євангелія, в якому розповідається, нібито римські воїни перед стратою Христа, глузуючи, увінчали його вінком з колючого терну (видатних людей шанува-

ли лавровим вінком). У переносному розумінні «терновий вінок» означає мучеництво, страждання.

Все життя поет зазнавав переслідувань і утисків з боку влади, був тричі ув'язнений. Трагічним для нього був у юності розрив з коханою дівчиною Ольгою Рошкевич, батьки якої не дозволили одружитись з революціонером (показую портрет Ольги Рошкевич).

Особисті переживання стали поштовхом, основою для написання віршів, що склали збірку «Зів'яле листя». Зів'яле листя — символ понівечених людських почуттів. М. Коцюбинський говорив, що ці вірші «легкі і ніжні», «з такою широкою гамою чувства і розуміння душі людської, що, читаючи їх, не знаєш, кому оддати перевагу, чи поетові боротьби, чи поетові-лірикові, співцеві кохання і настроїв».

Збірка складається з трьох циклів, або «жмутків», як їх називає сам поет. Усі вони сповнені жагучого болю за втраченим коханням, туги, журби, а також роздумів над сутністю кохання і життя, є в них високопоетичні малюнки рідних краєвидів. Автобіографічний елемент у віршах помітний, однак це не означає, що поет відтворив тільки власні, не характерні для інших переживання, настрої, думки. Він оспівав загальнолюдські почуття з такою силою, що його вірші не поступаються перед творами найвидатніших поетів світу.

Вірш «Червона калино, чого в лузі гнешся?», що рекомендується програмою для текстуального вивчення, розглядаємо детально. Наперед підготовлений учень, який має гарний голос і добрі навички виразного читання, читає поезію напам'ять. Зміст її розкриваємо в бесіді. Значаю, що вірш має алегоричний характер, образами, стилем він дуже близький до народної пісні.

Учні легко визначають, що дуб символізує хлопця, а калина дівчину. Додаю, що в цьому вірші образи дуба і калини символізують ще й силу та ніжність, що чудово розкривається засобами персоніфікації (розмова дуба і калини). Заклик дуба до калини підноситься вітням вище звучить дещо іронічно, бо сама калина злегка дорікає дубові, що він її «отинив, як хмара».

Літературні прийоми зображення тісно переплелись у вірші з народнопоетичними. Так, автор спирається на народну символіку образів дуба і калини і в той же час надає дубові і калині нових символічних рис. Народнопоетичні вислови — «Червона калино, чого в лузі гнешся?», «Чи жаль тобі цвіту на радощі світу» — чергуються з власне літературними: «Чи бурі боїшся, чи грому з блакиту», «Та ти мене, дубе, отинив, як хмара».

Але вірш і змістом, і мелодійністю нагадує пісню. Амфібрахій, використаний поетом, не віддаляє його від народної пісні, а, навпаки, наближає до неї, хоч автор і не використав пісенного коломийкового розміру. Повтори (учні визначають їх самостійно) підсилюють пісенність твору. Потім розповідаю, що вірш поклав на музику композитор Надененко і виконується він як ліричний квартет у стилі народних пісень (квартет — ансамбль виконавців або музичний твір для чотирьох інструментів). Оскільки в школі немає твору Надененка, демонструю уривок з квартету М. Лисенка. Повільний темп, ніжна журлива мелодія адажіо імпонує змістові вірша Називаю інструменти (2 скрипки, альт, віолончель).

Засоби паралелізму і певною мірою алегорії та символіки поет використовує також у віршах «Ой ти, дубочку кучерявий», «Ой жалю мій, жалю», «Зелений явір, зелений явір» та в інших. Але тут образи коханих і їхні почуття вже менше приховані метафоричністю:

Ой жалю мій, жалю,
Гіркий непомалу!
Упустив я голубочку,
Та вже не спіймаю.

Ще виразніше розкриваються сумні думки про втрачене кохання у вірші «Ой ти, дубочку кучерявий»: «...Моє серце сохне, тане, вже ж моя краса в'яне, в'яне».

Глибокі і яскраві інтимні почуття відтворює поет у вірші «Чого являєшся мені?». Виразно читаю вірш напам'ять, кінчаючи рядками:

О ні!
Являйся, зіронько, мені
Хоч в сні.

Пояснення ніякого не потребується. Натомість доцільно організувати прослухування пісні «Ой ти, дівчино, з горіха зерня» А. Кос-Анатольського або якоїсь іншої, близької в ідейно-художньому відношенні до виучуваної. Я ж відтворюю грамзапис романсу М. Лисенка «Оце тая стежечка» (інших немає). Визначаємо відмінність романсу від пісні (романс — музично-поетичний твір для голосу-соло із супроводом; супровід не пасивний, як у пісні, а доповнює зміст романсу).

Під звуки Балади мі мінор румунського композитора Ч. Порумбеску читаю напам'ять вірш «Як почувеш вночі» (перед цим поясню: балада в музиці — інструментальний твір епічного або фантастичного, іноді розповідно-драматичного чи героїчного характеру, мінор у музиці — лад, взагалі — настрої смутку). Закінчую читати, але музика триває. Вона повинна посилити відчуття тяжкого переживання. Музика ця настільки прозора, ясна, що не зрозуміти її не можна. Вона — живий біль і муки людського серця, покладені на ноти, вона зразок високого мистецтва, що зрозуміле, близьке і дороге для всіх людей. Найстисліше розповідаю, що композитор, один з основоположників румунської музики, боровся за соціальне і національне визволення румунського народу і рано помер від тяжкої недуги. За відсутністю Балади мі мінор Ч. Порумбеску можна використати чудовий романс українського композитора Д. Січинського «Як почувеш вночі» (текст І. Франка).

Далі виразно читаю вірш «Хоч ти не будеш цвіткою цвісти», після чого пояснюю учням зміст деяких рядків і слів, як-от: «Хоч ти пішла серед юрби плисти у океан щоденщини й застою» та ін. Відступившись від людини, яка вище всього ставить громадську діяльність, служіння народові, боротьбу за щастя скривджених і знедолених, кохана відступається і від прекрасних ідеалів. Ясна річ і прекрасна мета народного щастя змінилась на дріб'язкові інтереси: гарний одяг, заможне життя, бажання показати себе в товаристві. Та, незважаючи на все це, для ліричного героя образ коханої не може ніколи згаснути. «Ідеал все ясний — бо далекий». Слово «ідеал» означає найвищу досконалість у чому-небудь, кінцеву мету. Тут І. Франко вживає його в значенні — прекрасна, але нездійсненна мрія. «Бурштиновий» — прозора-жовтий колір, що нагадує сонячне сяйво.

Слухаємо романс М. Лисенка «Безмежне поле» у виконанні М. Гришка. Шляхом стислої бесіди визначаємо, що в романсі відтворюється почуття розлуки.

Останній вірш — «Полудне», — що його розглядаємо на цьому уроці, читає теж добре і наперед підготовлений учень. Високопоетичний малюнок природи, а також нагадування ліричного героя самому собі — хоч і крізь біль — про необхідність боротися за щастя народу допомагають йому долати тяжкий настрій. Читання цього вірша повинно викликати в учнів мажорний настрій.

На закінчення дев'ятикласники прослухують у грамзапису вальс із «Струнної серенади» П. Чайковського (серенада — вечірня пісня). Після прослухування прошу визначити різницю у змісті почуттів Балади мі мінор Ч. Порумбеску і «Струнної серенади» П. Чайковського. Учні

помічають, що музика «Струнної серенади», на відміну від Балади мі мінор, вражає не смутком, у ній інші почуття. Доповнюю думки учнів. Серенада — слово французького походження. В Італії й Іспанії — пісня на честь коханої. Музичний твір, співзвучний такій пісні, теж називається серенадою. Музика П. Чайковського полонить ніжністю, чистотою і безмежною щирістю почуттів.

Світлі прекрасні образи, безмежно ширі почуття, виражені у збірці «Зів'яле листя», надовго залишаються в пам'яті і душі учнів. Після пояснення ще деякий час звучить ніжна, чарівна мелодія «Струнної серенади».

Дома учні вивчають вірш «Червона калино, чого в лузі гнешся?» напам'ять і пишуть твір «Що я почуваю, читаючи поезії І. Франка із збірки «Зів'яле листя».

Є. І. ЖИЦЬКИЙ
(Харківська обл.)

Учнівські роботи творчого характеру

Про письмові роботи учнів на літературні теми багато говорять і пишуть. Однак значно менше зроблено і ще менше написано про те, як вчити учнів мислити образами, розвивати їхню творчу уяву за допомогою запровадження системи письмових робіт творчого характеру. Поділимося власним досвідом у цій справі.

Відомо, що успіх всякої роботи залежить від того, як буде визначена та яким чином досягатиметься мета її. Вироблення письмових літературно-творчих навичок, як і вся система заходів з естетичного виховання засобами літератури, підпорядковане певній меті. У програмі з літератури для 9—10 класів говориться, що в сучасних умовах треба приділити серйозну увагу естетичному вихованню, формуванню художніх смаків радянських людей. Це і є основне наше завдання у навчанні школярів образно відтворювати життєві явища, красу душі радянської людини.

До кожної письмової роботи клас готується колективно й індивідуально. В усіх класах заведено творчий щоденник (блокнот або звичайний учнівський зошит), в який учні записують свої спостереження над навколишньою природою (в різні пори року), цікаві розповіді старших, образні сцени, почуті вислови, діалоги, прислів'я та приказки, враження від екскурсій, туристичних подорожей, перебування в піонерських таборах і т. д.

Готуючи учнів до твору, я розповідаю про ідейно-тематичну основу його, про спосіб реалізації її — можливі композиційні прийоми, стилістичні засоби і художню форму викладу. Особливо великого значення надається вживанню образних висловів (епітетів, порівнянь, уособлень тощо). Зокрема підкреслюю стилістичну і змістову роль слова у тексті: воно має бути влучним, образним і точним; від нього залежить стиль і форма викладу твору. Раджу всіляко боротися з трафаретом, пустодзвонством. Це спонукає учнів шукати такі слова і вирази, які найкраще передавали б думку.

Озброївшись необхідними знаннями, настроївши себе на творчий лад, учні йдуть збирати матеріал на лоно природи, в колгосп, у громадські місця. Вони до цього ставляться як до серйозної навчальної роботи.

Ось результат однієї такої підготовки — пейзажна зарисовка учня Б.